

УДК 330.131.52

Л. М. Помазан,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID iD: 0000-0002-6789-9124

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.74

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗЕРНА

L. Pomazan,
PhD student of the Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF A METHOD FOR DETERMINING THE INDICATORS OF THE EFFICIENCY OF PRODUCTION AND SALE OF GRAIN

У статті досліджено основні теоретико-методичні підходи до оцінювання економічної ефективності виробництва та реалізації зерна в сучасних умовах господарювання, оскільки наразі це набуває особливо важливого значення, адже агропромислові підприємства прагнуть не тільки задовільнити потреби споживачів, а й знизити необгрунтовані витрати своїх ресурсів під час збереження якості продукції. Розглянуто системи взаємопов'язаних показників та їх класифікацій, що забезпечують порівнянність витрат, які понесені на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи та за допомогою яких більш ефективно і об'єктивно відображається рівень економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в колективних, державних і міжгосподарських підприємствах і об'єднаннях. Доведено, що зернова галузь виступає базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового виробництва, основою аграрного експорту і запорукою продовольчої безпеки держави.

The article deals with the main theoretical and methodical approaches to the estimation of the economic efficiency of grain production and sale, since in today's economic conditions the study of this topic becomes of particular importance, since the main aspirations of agro-industrial enterprises are to achieve maximum results in minimizing costs and reduce unreasonable resource losses and reduce the cost of production while maintaining its quality. In order to assess the economic efficiency of agricultural production, use a number of relevant criteria and a system of interrelated indicators that should ensure the comparability of costs incurred for the production of products with the end result of work. To date, there is no single definite system of indicators, as well as their classification, on the basis of which a detailed analysis of the economic efficiency of economic entities can be carried out, therefore the system considers the systems of interconnected indicators and their classifications, by means of which it is more efficient and ' The level of economic efficiency of agricultural production in collective, state and inter-farm enterprises and associations is clearly reflected. It is proved that the grain industry serves as the basis and source of sustainable development of most branches of agro-industrial production, the basis of agricultural exports, which should meet the needs of domestic demand and ensure the growth of export potential, and the guarantee of food security of the state. But in order to ensure profitability of the grain industry and bring it to the appropriate level, agricultural producers need financial support from the state, whatever they want to buy the latest high-quality machinery and equipment; the purchase of high-yielding, resistant against diseases of varieties of sowing material; studying and applying new technologies for growing crops; development, research and scientific substantiation of programs for the production and sale of grain that could really work in modern economic conditions.

Ключові слова: ефективність, витрати, показник, оцінка, економіка.
Key words: efficiency, costs, valuation, indicator, economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах господарювання дослідження економічної ефективності виробництва та реалізації зерна набуває особливого значення. Адже прагнення агропромислових підприємств це не лише задоволення потреб споживачів, а насамперед досягнення максимальних результатів роботи при мінімізації витрат, а саме зниження необгрунтованих втрат ресурсів та зменшення собівартості продукції при збереженні її якості. Не менш важливим питанням є обрання оптимальної системи по-

казників, яка б дозволила з усіх сторін та максимально точно оцінити ефективність функціонування зерновиробничих підприємств.

Головною метою економіки агропромислового комплексу є формування конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва, що спрямовано на забезпечення продовольчої безпеки країни та вирішення соціальних, економічних та інших завдань розвитку галузі. В майбутньому зернове господарство повинно посісти одне з пріоритетних місць в економіці держави, тому що, виходячи з цьо-

го, визначається і рівень виробництва зерна, який би задовольняв потреби внутрішнього попиту і забезпечував зростання експортного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні аспекти щодо проблем підвищення економічної ефективності функціонування суб'єктів господарювання по виробництву та реалізації зерна в сучасних умовах господарювання знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних вчених: В. Андрійчук, П. Борщевський, А. Гончарук, С. Закоморний, О. Ефімова, Г. Іваницька, І. Маркіна, В. Мартиненко, С. Москвін, Т. Мостенська, С. Мочерний, Ю. Новикова, С. Покропивний, В. Прядко, В. Радченко, П. Руснак, П. Саблук, К. Салига, А. Чупис, О. Шпичак, В. Яценко і зарубіжних: К. О'Дем, Е. Деніс, Д. Грейсон, Р. Макконелл, В. Маршалл, В. Паретто, Стенлі Л. Брю та багатьох інших. Ними висвітлено основні теоретичні та методологічні аспекти економічної ефективності функціонування підприємств із виробництва й реалізації зерна.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження методичних аспектів оцінювання економічної ефективності виробництва і реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами в сучасних умовах господарювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дослідження, які проводилися видатними науковцями свого часу показують, що економічна ефективність є складною і багатогранною категорією сучасної економічної науки, яка виникла паралельно з формуванням періоду матеріального виробництва, і все ще не має однозначного визначення і трактування в науковій літературі нашого часу, і залежить від оптимально обгрунтованого співвідношення витрат і результатів виробництва. В процесі наукового пошуку потрібно звернути увагу на оцінку ефективності підприємства як завершального етапу фінансового та управлінського аналізу господарської діяльності підприємств.

Для того, щоб оцінити економічну ефективність сільськогосподарського виробництва, використовують ряд відповідних критеріїв і систему взаємопов'язаних показників, які повинні забезпечувати порівнянність витрат, які понесені на виробництво продукції з кінцевими результатами роботи. На сьогоднішній день не існує єдиної визначеної системи показників,

а також їх класифікації, на основі яких можна провести детальний аналіз економічної ефективності господарюючих суб'єктів.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва визначається відповідно як ефективність народногосподарська, галузей і виробництв окремих продуктів, а також господарської діяльності сільськогосподарських підприємств і окремих заходів. Залежно від цього, використовують різні показники, які повинні бути органічно взаємопов'язані й відповідати критерію ефективності. Вони не можуть бути єдиними для оцінки рівня народногосподарської ефективності сільського господарства і госпрозрахункової ефективності окремих його галузей та видів продукції.

Під час оцінювання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в колективних, державних і міжгосподарських підприємствах та об'єднаннях необхідно правильно визначити систему взаємопов'язаних показників, які повинні більш ефективно і об'єктивно відображати її рівень. З цією метою широко використовуються як натуральні, так і вартісні показники. Доцільно використовувати насамперед натуральні показники виходу продукції з урахуванням її якості, які є вихідними під час визначення економічної ефективності виробництва, проте вони не можуть бути єдиними для всього сільськогосподарського виробництва. Водночас одні й ті самі рівні урожайності досягаються при різних витратах виробництва [4, с. 122—125].

Всі показники можна розподілити на дві основні групи: на абсолютні (розміри явищ і процесів) та відносні (співвідношення між двома абсолютними величинами). Абсолютні можуть бути виражені у натуральних одиницях (кілограми, тонни, літри), вартісних (гривні, копійки) і умовними одиницями, а відносні — у коефіцієнтах або відсотках, залежно від результату, який бажають одержати в процесі проведеного аналізу.

На думку Л. Бровко, О. Онищенко, всі економічні показники слід розділяти на специфічні (окремі) та загальні. За допомогою специфічних показників проводиться вивчення конкретної сторони досліджуваного явища, а за допомогою загальних показників проводиться аналіз у цілому усіх процесів на підприємстві. Загальні показники можуть включати в себе сукупність показників.

До загальних показників, які характеризують економічну ефективність слід віднести: фонд оплати праці; загальну рентабельність продаж; енергомісткість виробництва та ін., а

до специфічних показників: якість випущеної продукції; ефективність використання основних виробничих фондів та матеріальних ресурсів, обігових коштів щодо конкретної промисловості... [2, с. 61—67].

Зерно на шляху від виробників сільськогосподарської продукції до її споживачів проходить через складну систему, що включає в себе функції купівлі-продажу зерна, його зберігання, переробки та реалізації продукції. Також зерно — це один із специфічних видів продукції агропромислового комплексу й ефективності його виробництва притаманні багато особливостей. Наприклад, під час виробництва зерна складно розрахувати кількість робочої сили та основних засобів застосованих при цьому. Витрати від використання таких видів ресурсів розподіляються на окремі види продукції пропорційно іншим витратам, тому в рослинництві доцільно визначати ефективність споживаних ресурсів як специфічну форму прояву загальної ефективності виробництва (діяльності). У цьому випадку ми говоримо про витратний підхід до визначення ефективності виробництва зерна як сукупності вигід що співставляються з витратами. Таке визначення передбачає порівняння результатів у натуральному чи вартісному виразі з витратами як окремих видів спожитих ресурсів у натуральному чи вартісному виразі, так і з загальними витратами (собівартістю продукції).

У методиці визначення ефективності слід звертати увагу на номенклатуру витрат й оцінювати можливості їх моніторингу. Моніторинг ефективності господарювання сільськогосподарських підприємств включає аналіз витрат, собівартості, цін, прибутковості та рентабельності як у загальногосподарському ракурсі, так і конкретно за видами продукції. Здійснюється оцінкою фактичних показників за певний період із метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків між факторами за обраною методикою. "Методика — це сукупність способів, правил найбільш цілеспрямованого виконання певної роботи. В економічному аналізі методика є сукупністю аналітичних способів та правил дослідження економіки підприємства, певним чином підпорядкованих досягненню мети аналізу" [6].

Систему показників економічної ефективності у підприємствах сільськогосподарського виробництва, доречно будувати на основі показників валового і чистого доходу та валової продукції у її натуральному та вартісному виразі. У валовому доході, на ряду з обсягом виробництва, відображається економія затрат на

оплату праці. Отже, валовий дохід показує результати виробництва точніше ніж валова продукція, а чистий дохід — ще більш точно, ніж валовий. У залежності від того, які види результатів виробництва співставляються із затратами ресурсів у сільськогосподарських підприємствах, показники економічної ефективності розподіляються на чотири групи:

— узагальнюючі показники підвищення економічної ефективності використання землі;

— показники ефективності використання праці;

— показники ефективності використання основних фондів;

— показники ефективності використання капітальних вкладень.

Також особливе значення мають такі показники: собівартість продукції, продуктивність праці, урожайність, валовий і чистий дохід на 1 люд. — год. і 1 га посівної площі, рентабельність.

У сучасних умовах господарювання успішна діяльність будь-якого підприємства визначається рухом його товарів на ринку, досягненням переваг над конкурентами. Система показників господарської діяльності за цих умов передбачає три основні групи й оціночні показники (прибуток, товарооборот, умовно чиста продукція); показники витрат виробництва (затрати на оплату праці, амортизація, матеріально-технічне забезпечення); відносні показники господарської діяльності [3, с. 5—8].

Ефективність зернопродуктового комплексу має характеризувати не тільки ефективність безпосереднього виробництва, але й передбачати необхідність ефективно реалізації виробленої продукції. Загальна ефективність виробництва на сучасному етапі знаходиться у безпосередній залежності від ефективності реалізації зерна. Необхідно зважити на те, що вартість кінцевої продукції, а відповідно, і ефективність сільськогосподарського виробництва, в більшій мірі залежать від цін реалізації і каналів збуту.

Підвищення ефективності зернового господарства розглядається як успішне рішення багатьох задач. Так, ряд вчених розробили систему показників, яка відображає ефективність виробництва й заготівлі зерна. При розробці цієї системи вони керувались наступними принципами:

— система показників економічної ефективності зернового господарства повинна відображати рівень виробництва споживчої вартості і ріст продуктивності праці. Показники повинні забезпечувати можливість порівняння результатів діяльності в динаміці.

Принципу співставності необхідно додержуватися при складанні будь-якого показника системи;

— система показників ефективності зернового господарства повинна мати причино-наслідковий зв'язок з показниками економічної ефективності галузі;

— системі показників слід мати чітко виражений економічний зміст, всебічно характеризувати економічну ефективність зернового господарства в системі агровиробництва, відображати реальний вклад у підвищення ефективності національної економіки [7, с. 62—64].

Виходячи з цього, можна вважати, що система показників економічної ефективності зерновиробничих підприємств будується в двох підходах: ресурсному і витратному.

Формула ефективності, що базується на ресурсному підході, характеризує рівень використання виробничих ресурсів розділений на одиницю економічного ефекту. А формула ефективності, що базується на витратному підході характеризує рівень поточних виробничих витрат розділений на одиницю економічного ефекту. В додачу до цих двох, Коновалов С. пропонує ще і третій підхід щодо визначення загальних показників — механічний, поєднання невідповідності економічних показників [1, с. 122].

Але більшість вчених вважають, що у сільськогосподарських підприємствах з виробництва та реалізації зерна найбільш точним для оцінки ефективності є витратний підхід, тому що він дозволяє застосувати наскрізні показники на всіх рівнях управління зернового господарства, а також впродовж всього шляху руху зерна до кінцевого споживача.

Для визначення економічної ефективності виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах використовується система показників, які доцільно обчислювати в такій послідовності:

— вартість валової продукції (грн) на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд./год., на 100 грн виробничих витрат, на 1000 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів;

— розмір валового і чистого доходу та прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на 1 люд./год., на 100 грн витрат виробництва, на 1000 грн виробничих фондів;

— рівень рентабельності;

— норма прибутку сільськогосподарського виробництва.

Показники економічної ефективності виробництва у сільському господарстві обчислю-

ють і порівнюють за окремі роки чи за 3—5 років. Ці показники визначають ефективність використання землі як основного засобу виробництва, рівень продуктивності праці, тобто ефективність використання трудових ресурсів, фондодідачу і фондомісткість продукції, окупність виробничих витрат, рівень рентабельності виробництва.

У тому випадку, коли базовою одиницею часу дослідження за яку будуть розглядатися результати роботи й підбиватися підсумки, обирається один рік, то зважаючи на технологічні особливості вирощування зернових експерти оперують поняттям "маркетинговий рік" (англ. "marketing year" — дослівно "ринковий рік"), який на зерновому ринку розпочинається 1 липня — в час початку збору урожаю. Таким чином ними досягається ряд таких переваг: зерно урожаю окремого року розподіляється і використовується протягом звітного періоду, що дозволяє визначити ефективність використання урожаю саме обраного року; витрати на виробництво порівнюються із витратами в межах одного періоду, що знімає проблему авансованого капіталу і перерваного виробничого циклу.

З позиції часу, зерновиробництво та ринок зерна є досить динамічною системою зі змінними показниками, а використання у зерновиробництві маркетингового року як базової одиниці виміру часу дозволяє забезпечувати єдність матеріального зернового потоку в часі.

З метою успішного функціонування в сучасних економічних умовах кожний товаровиробник повинен систематично аналізувати нормотворючі фактори конкурентоспроможності, забезпечувати науково обгрунтовані рівні затрат праці й засобів виробництва продукції. Адже конкурентоспроможність продукції є одним із вихідних чинників, що забезпечує конкурентоспроможність підприємства, галузі, країни. Наприклад, конкурентоспроможність галузі визначається її здатністю отримувати прибуток на одиницю витрачених ресурсів більший, ніж в інших сферах економіки.

Одним із найважливіших напрямків підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції є підтримання її цінових переваг, для чого собівартість, як базова величина ціни, має формуватися за принципом забезпечення цільового прибутку, виходячи з фактичних виробничих витрат і відповідного рівня прибутковості. Такий підхід досягається за рахунок удосконалення галузевої структури суб'єктів господарювання, науково обгрунтованої спеціалізації і концентрації виробництва, підвищення продуктивності праці, ефек-

тивного використання ресурсного потенціалу. Для забезпечення конкурентних переваг слід враховувати вплив зовнішньоекономічного середовища, глибоко вивчати ринок і потреби споживачів [5, с. 78—82].

Для того щоб забезпечити прибутковість зернового господарства та вивести його на відповідний рівень, сільськогосподарським товаровиробникам потрібна фінансова підтримка з боку держави, яку б вони спрямовували на придбання новітньої якісної техніки та устаткування; закупку високоврожайних, стійких проти хвороб сортів посівного матеріалу; вивчення та застосування нових технологій вирощування зернових; розробку, дослідження та наукове обґрунтування програм виробництва і реалізації зерна, що могли б реально працювати в сучасних умовах господарювання.

ВИСНОВКИ

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень і опублікованих праць, основні теоретичні положення й практичні аспекти економічної ефективності діяльності суб'єктів господарювання, залишаються дискусійними і потребують подальшого наукового дослідження. Подальших наукових досліджень потребують методичні підходи щодо вибору складових і критеріїв системи показників оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств, виявлення резервів і можливостей їх функціонування, визначення напрямів підвищення економічної ефективності та розвитку, використання економіко-математичних методів під час прогнозування їх подальшого розвитку.

Для того щоб зерновиробничий підкомплекс забезпечив стабільність економічного розвитку, потрібно особливу увагу приділяти методиці визначення показників ефективності виробництва та реалізації зерна, бо зерновиробництво виступає одним із базових джерел розвитку більшості галузей агропромислового виробництва, основою аграрного експорту і запорукою продовольчої безпеки держави.

Література:

1. Кованов С.И. Экономические показатели деятельности сельского хозяйства предприятий / С.И. Кованов, В.А. Свободен. — М.: ВО "Агрпромиздат", 1991. — 216 с.
2. Кудренко Н.В. Теоретико-методичні підходи щодо оцінювання економічної ефективності функціонування підприємств / Н.В. Кудренко // Економіка. — 2014. — № 24. — С. 61—67.
3. Омеляненко Г.Г. Концептуальні положення відновлення та розвитку зернового ви-

робництва в Україні / Г.Г. Омеляненко // Економіка АПК. — 2015. — № 12. — С. 5—8.

4. Павлова Г.Є. Методика визначення показників ефективності виробництва зерна для забезпечення для забезпечення економічної безпеки підприємства / Г.Є. Павлова, І.П. Приходько, К.Є. Костенко // Економіка і суспільство. — 2016. — № 7. — С. 122—125.

5. Рунчева А.С. Методичні засади економічної оцінки ефективності функціонування галузі зерновиробництва / А.С. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2011. — № 4 (16). — С. 78—82.

6. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учеб. пособие. — 7-е изд., испр. / Г.В. Савицкая. — Мн.: Новое знание, 2002. — 704 с. — (Экономическое образование).

7. Шелудько О.О. Ефективність комплексного захисту зрошуваної озимої пшениці / О. Шелудько, С. Косаков // Пропозиція. — 2014. — № 8—9. — С. 62—64.

References:

1. Kovanov, S.I. and Svoboden, V.A. (1991), *Jekonomicheskie pokazateli dejatel'nosti sel'skogo hozjajstva predprijatij* [Economic performance of agricultural enterprises], Agropromizdat, Moskva, Rosiia.
 2. Kudrenko, N.V. (2014), "Theoretical and methodical approaches to assessing the economic efficiency of enterprises", *Ekonomika*, vol. 24, pp. 61—67.
 3. Omelianenko, H.H. (2015), "Conceptual provisions for the restoration and development of grain production in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 5—8.
 4. Pavlova, G.Y. Pryhodko, I.P. and Kostenko, K.Y. (2016), "The technique of definition of indicators of efficiency of grain production to ensure the economic security of the enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 7, pp. 122—125.
 5. Runcheva, A.S. (2011), "Methodical bases of economic estimation of efficiency of functioning of the grain industry", *Visnyk Berdians'koho universytetu menezhmentu i biznesu*, vol. 4 (16), pp. 78—82.
 6. Savytskaia, H.V. (2002), *Analiz hozjajstvennoj dejatel'nosti predprijatija: ucheb. posobie* [Analysis of the economic activity of the enterprise: studies. allowance], 7th ed, New knowledge, Minsk, Rosiia.
 7. Sheludko, O. and Kosakov, S. (2014), "Efficiency of integrated protection of irrigated winter wheat", *Propozytsiia*, vol. 8—9, pp. 62—64.
- Стаття надійшла до редакції 27.05.2019 р.*